

Валентина КУЗИК, Микола КУЗИК

Повернення історичної пам'яті нації пов'язане з поверненням до сучасників численних великих і маленьких фактів, що складають неповторну художню мозаїку кожного відтинку часу — чи то княжої доби, чи то недалекого минулого. Так повернулися до нас історичні відомості початку ХХ століття про трагічні події доби українських змагань за незалежність, про знакопомні „Українські Фермопіли” — Крути, де поклали голови кращі сини молодій державі України. „Нас тут триста, як скло, товариства лягло!” — мимоволі спадають на думку пророчі рядки Т. Шевченка... Бої з більшовицькими загонами під Крутами (невеличкою залізничною станцією Чернігівської лінії Москва—Київ), які точилися наприкінці січня 1918 року, закінчилися кривавою драмою 29 січня.

На Крутівському рубежі стояли зовсім молоді хлопці — сотня Юнацької школи ім. Б. Хмельницького, сотня Студентського Куреня Стрільців та чота Гайдамаків — разом близько 600 бійців. То були представники відомих шляхетних родин, городян-ремісників, здебільшого кияни різних національностей — українці, росіяни, поляки, що згуртувалися за короткої доби Гетьманату для творення нової держави... Сьогодні б сказали — еліта молоді України. Вони протистояли 4 тисячам ворогів. Сили були нерівними. Половина — триста — загинули, але вони на кілька днів затримали вступ більшовиків до Києва і початок страшного червоного терору в місті.

Жертовний подвиг київських юнаків мав широкий відгомін у тогочасному суспільстві. Йому було присвячено багато творів мистецтва — віршів, пісень, статей, есе... Існує спеціально зібрана А. Фіголем бібліографія про Крути, опублікована у часописі „Студентський Шлях” (№№ 21, 33—34. — Л., 1933—34). Хотілося б до цього списку додати згадку про ще один твір — знамениту свого часу трагічну пісню „Баладу про мальчиків” майстра російського шансону Олександра Вертинського (киянина, свідка тих по-

дій). Видатний російський письменник К. Паустовський (випускник Київської І гімназії та Київського університету) у своїй книзі „Начало неведомого века. 1956” розповів про першовиконання цього твору О. Вертинським у Києві у 1918—19 роках. Книга К. Паустовського була надрукована 1985 року у видавництві „Дніпро”, зрозуміло, що з цензурних причин авторові ніхто б не дозволив дати точну географічну назву: він наводить зовсім іншу назву — Борщагівка (однак кияни знають, що це не залізнична станція, а район міста; проте цензори, можливо, не зовсім з цим обізнані). Так у „замуфльованому” вигляді письменникові вдалося донести до сучасного читача історичне свідчення про один з виступів Олександра Вертинського — виконання чи не найкращого художнього твору з доробку співака.

* * *

... Вечорами я інколи ходив до Літературно-артистичного товариства на Миколаївській вулиці. Там у ресторані виступали з естради поети, співаки і танцюристи, що тікали з півночі. П'яні зойки переривали тягуче скандування віршів. У ресторані завжди була задуха, і тому, незважаючи на зиму, іноді прочиняли вікна. Тоді разом з морозяним повітрям до освітленого залу залітали і тут же танув сніг. І виразніше було чути нічну канонаду.

Якось у Літературно-артистичному товаристві співав Вертинський. Я пам'ятав його ще гімназистом, що писав вишукані вірші.

Того вечора у вікна летів особливо лапатий сніг, він, кружляючи, досягав навіть рояля, в якому відбивалася барвіста люстра. Канонада помітно наблизилася. Від неї дзвеніли бокали на столиках. Цей тривожний плач склалася попереджав людей про небезпеку. Але за столиками курили, сперечалися, чаркувалися й сміялися. Особливо заливалася сміхом молода жінка у вечірній сукні, з вузькими, наче у єгиптянки, очима. Сніг танув на її оголе-

ній спині, і щоразу вона здригалася і озиралася, неначе хотіла побачити той талий сніг.

На естраду вийшов Вертинський у чорному фракці. Він був високий, худорлявий і якуйсь дуже блідий. Все стихло. Офіціанти припинили розносити на тацях каву, вино і закуски і зупинилися, шикуючись у шеренгу в глибині залу.

Вертинський сплівши тонкі пальці, страдницьки опустив їх униз перед собою і заспівав. Він співав про юнкерів, убитих невдовзі перед цим під Києвом у селі Борщагівці, про юнаків, яких послали на вірну смерть проти небезпечної банди.

*Я не знаю, зачем и кому это нужно?
Кто послал их на смерть беспощадной рукой?*

Пісня була про похорон юнкерів, Вертинський закінчив її словами:

*Утомленные зрители молча кутались в шубы,
И какая-то женщина с иступленным лицом
Целовала покойника в посиневшие губы
И швырнула в священника обручальным
кольцом.*

Він співав про дійсний випадок, який стався на похороні юнкерів.

Загриміли оплески. Вертинський вклонився. П'яний офіцер, що сидів за дальнім столиком, тупо крикнув:

— Співай „Боже, царя храни”!

Зчинився галас. Худий дідок з гострою тряскою борідкою, в пенсне й блискучому від старості піджаку, кинувся до офіцера. Старий був схожий на вчителя. Він почав грюкати по мрамуровому столику офіцера худими кулаками і кричати, бризкаючи слиною:

— Гвардійська наволоч! Як ви смієте ображати людей вільної Росії! Вам місце на фронті проти більшовиків, а не тут! Ресторанний шаркун!

Всі схопилися. Худий старий поривався у бійку з офіцером, але його схопили за руки і відтягнули. Офіцер налився чорною кров'ю, повільно встав, відкинув ногою стілець і схопив за шийку пляшку.

Офіціанти кинулися до нього. Жінка у вечірній сукні скрикнула і затулила долонями обличчя.

Вертинський сильно вдарив по клавішах і підняв руку. Відразу все стихло.

— Панове! — сказав ясно і гордовито Вертинський. — Це просто бездарно!

Він повернувся і поволі пішов зі сцени.